

ANADOLU'DAN SEMERKANT'A, SEMERKANT'TAN BURSA'YA

Ekrem HayriPEKER*

*Araştırmacı-Yazar

Özet

Semerkant, Buhara gezisinde görölen tarihi eserler Türk Medeniyeti açısından son derece önemlidir. Bunlar muhteşem mimarî özelliklere sahiptir. Timur, Bibi Hatun Külliyesi, İmam Buharî, Şah-ı Zinde Türbeleri, Uluğ Bey rasathanesi, Registan Meydanı bu eserlerden bir kaçısıdır. Anadolu mimarisi örneklerinden Bursa Muradiye'ye de 1455 yılında yapılmış Azap Bey Camisi minaresi bu yöredeki minarelere benzemektedir. Eski dönemlerde Anadolu ve Türkistan arasında çok sayıda ilim ve sanat insanı yolculuk yapmışlardır. Bunların her iki Türk coğrafyasına katkıları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Semerkant, Buhara, Bursa, Mimari, Medeniyet

Abstact

The historical monuments of Samarkand and Buhara are very important in terms of Turkish Civilization. They have spectacular architectural features. Timur, Bibi Hatun campus, tombs of Imam Bukhari, Shah-i Zinde, Ulug Bey observatory, Registan Square are some of these works. Among the examples of Anatolian architecture, the Azap Bey Mosque minaret built in Bursa Muradiye in 1455 resembles minarets of this area. In ancient times, a great number of scholars and art people traveled between Anatolia and Turkestan. They contributed to both Turkish geographies.

Keywords: Samarkand, Buhara, Bursa, Architecture, Civilization

Semerkant, Orta Asya'nın bu büyüklü kenti, Amin Malouf'un aynı adlı kitabıyla ismini tekrar duyuran Özbek-Tacik kenti. Orta Asya'nın son büyük imparatoru, büyük cihangiri Emir Timur'un göz bebeği, onun başşehri. İlginç bir hükümdardır Emir Timur; Şam'dayken imamlık için Mutezile mezhebinden olanları tercih etmesi dikkat çekicidir. 1370 yılında Emir Timur Seyit Bereke'nin şahsında kendine manevi bir hamî bulur. Bu seyit Timur'a refakat eder ve ölümünden sonra aynı türbeye defnedilirler. Ancak sözü geçen diğer seyitlerin bir kısmı Timur'a karşı düzenlenen bir tertibe katılırlar.

Emir Timur suikastçıları ölümle cezalandırırken seyitleri sürgün etmekle yetinir. Emir Timur Şiilere de hoşgörüyü davranır.

Timur'un iktidarının herkesçe kabul edildiği Kurultayda kabile beylerinden başka din adamları da toplanır. Bunların arasında ak cübbesi, kocaman sarığıyla ve Maveraünnehir'de bir çok insanın aziz olarak sevgisini kazanmış fakat Timur'un hiç sevmediği Hoca Bahaüddin Nakşibendi de vardır. Bu kurultayda Seyit Bereke şöyle konuşur: Ben Muhammed'in torunlarının soyundanım, Peygamber soyundan olan diğer seyitlerle ve İslam'ın büyükleriyle baş başa verip onların da fikirlerini aldıktan sonra Timur'u Maveraünnehir'in ve hatta bütün Turan ovalarının Beyi ve Emiri olarak tanımaya karar verdim (Lamb:1948,75). Emir Timur hocasının ayaklarının altında yatmaktadır.

Orta Asya halklarının bu cihangire verdikleri san "emir"dir. Özbekler Timur'a "GÜREMİR" ismini vermişlerdir (Gür/Gürkan damat demek). Timur kendini imparator ilan etmemiş, Cengiz soyundan gelen bir prensi hükümdar ilan ederek devleti yönetmiştir. Hükümdarlık unvanını oğulları kullanmıştır.

Emir Timur başkent olarak seçtiği Semerkant'a âşıktır. Bu şehri güzelleştirmek için elinden geleni yapar. Kerpiçten yapılmış küçük evlerin arasına bugün bile tüm heybetiyle yükselen muhteşem yapılar inşa ettirir.

Birkaç yıl önce kuruluşunun 2500. yılını kutladı bu kent. Orta Asya'nın kadim halkı Sogd'ların ülkesi Sogdiana'nın başkentiydi. Büyük İskender Hint seferine çıkarken yolu buradan geçer. İsa'dan önce 329 yılıdır. Sonra Türkler, Araplar, Sasaniler, Karahanlılar.

İsterseniz beraber Semerkant'ı gezelim. İlk yolculuğum mart ayında idi ve dondurucu bir soğuk vardı. Gelmeden bu tarihi kent hakkında biraz bilgi almıştım.

"Şehrin adı Türkçe de Semizkend. 12 eyaletten oluşan Özbekistan'da aynı adlı Semerkant ilinin yönetim merkezi olan olan Semerkant. Zeravşan Irmağı vadisinde, Taşkent'in 275 km. güneybatısında yer alıyor. Önemli bir sanayi kenti ve olan bu şehirde Semerkant Üniversitesi bulunuyor. Kent, Timur döneminden kalma tarihsel anıtlarla doluymuş." Soğd dilinde kayakent, kaya kale anlamına geliyormuş. Antik Yunanların şehre Marakanda ismini vermişler. M.Ö. 4. yüzyıllarında Zeravşan'ın verimli ovasında bir vaha şehri olarak Persler tarafından kurulmuş. Eskiçağ'da Soğdlar'ın yaşadığı ve Orta Asya'nın kadim halkı Sogd'ların ülkesi Sogdiana'nın başkentiydi bu kent, M.Ö. 329'da Büyük İskender tarafından alınmıştır.

Semerkant, 712'de Müslüman Araplar tarafından fethedilir. 751 yılında Talas savaşından esir alınan iki Çinli tutsaktan kâğıt imalâtı öğrenilmiş ve İslâm dünyasında ilk kâğıt değirmeni Semarkant'ta yapılmış. Bu icat diğer İslâm ülkelerine, daha sonra da Avrupa'ya yayılmış. Birkaç yıl önce kuruluşunun 2500. yılını kutladı bu kent... Sonra Türkler, Araplar, Sasaniler, Karahanlılar... Gelip, geçerler.

Harzemşahlar'ın önemli kentlerinden biriyken Cengiz'in Moğolları şehri yakıp yıkarlar, ahalisini katlederler. Yine de sönmez Semerkant'ın yıldızı. Emir Timur'un gelmesini bekler. Kent tekrar canlanır. Semerkant 1924-1930 yılları arasında Özbekistan'a başkentlik yaptı."

Taşkent'ten kiraladığımız özel araçla yola koyulduk. Çift şeritli yol bazı kısımları hariç çok düzgündü. Bir süre nehrin kenarından yol aldık. Bazen yolumuza tren yolu eşlik ediyordu. Uzun katarlarıyla yolcu ve yük trenleriyle selamlaşıp yolumuza devam ettik. Yolda bir çay bahçesinde kahvaltı yaptık. İlk durağımız şehre on kilometre mesafedeki Jamboy yerleşim birimiydi. Buradaki fabrikada işim 3-4 saat sürdü. Arada öğle yemeği yedik. Sonra ver elini İmam Buhari'nin türbesi deyip Jamboy'dan ayrıldık. Yaklaşık 20 kilometrelik bir yolculuktan sonra İmam Buhari'nin türbesine ulaştık. Türbe Semerkant-Buhara yolu üzerindeki Hertenk köyündedir.

İmam Buhari Külliyesinin girişi

Özbekistan bağımsızlığa kavuşunca Devlet Başkanı İslam Kerimov muhteşem bir türbe ve külliye yaptırmış.

İmam Buhari Türbesi

Özbekistan "Müstakil"liğini kazanınca mezarı mermer ve çinilerle kaplanmış, içinde büyük bir caminin de yer aldığı büyük bir külliyeye dönüştürülmüş.

Buharalı bir din bilgini olan İmam Buhari, Buhara valisinin oğluna ders vermeyi reddedince şehirden sürülmüş, o da Semerkant'a yönelmiş. Semerkant'a 20-30 km. kala şimdi mezarının olduğu yerde vefat etmiş. Muhteşem yapı topluluğundan ayrılıp Semerkant'a doğru yol aldık.

Semerkant, Amin Malouf'un aynı adlı kitabıyla ismini tekrar duyuran Orta Asya'nın bu büyüklü kenti. Özbek ve Taciklerin kenti. Orta Asya'nın son büyük imparatoru, büyük cihangiri Emir Timur'un göz bebeği, onun başşehri.

Timur'un iktidarının herkesçe kabul edildiği Kurultayda kabile beylerinden başka din adamları da toplanır. Bunların arasında ak cübbesi, kocaman sarığıyla ve Maverünnehir'de bir çok insanın aziz olarak sevgisini kazanmış fakat Timur'un hiç sevmediği Hoca Bahaüddin Nakşibendi de vardır. Bu kurultayda Seyit Bereke şöyle konuşur:

"Ben Muhammed'in torunlarının soyundanım, Peygamber soyundan olan diğer seyitlerle ve İslam'ın büyükleriyle baş başa verip onların da fikirlerini aldıktan sonra Timur'u Maverünnehir'in ve hatta bütün Turan ovalarının beyi ve emiri olarak tanımaya karar verdim."

Emir Timur türbesinde, hocasının ayaklarının altında yatmaktadır.

Emir Timur'un mezarının içi

Orta Asya halklarının bu cihangire verdikleri san "emir"dir. Özbekler Timur'a "GÜREMİR" ismini vermişlerdir (Gür/Gürkan damat demek). Timur kendini imparator ilan etmemiş, Cengiz soyundan gelen bir prensi hükümdar ilan ederek devleti yönetmiştir. Hükümdarlık unvanını oğulları kullanmıştır.

Emir Timur başkent olarak seçtiği Semerkant'a âşıktır. Bu şehri güzelleştirmek için elinden geleni yapar. Kerpiçten yapılmış küçük evlerin arasına bugün bile tüm heybetiyle yükselen muhteşem yapılar inşa ettirir.

Şehre girmeden ana yoldan ayrılan bir yolun başında Danyal Peygamberin mezarı yazılı bir tabelayı geride bıraktık.

Şehrin dışında bizi Uluğ Bey'in Rasathanesi karşıladı. Bu Bilgin hükümdarın şehre hâkim bir tepeye kurduğu rasathane günümüzün bilinen en ünlü gözlemevi Greenwich'ten daha ileri seviyedeymiş. Tahta göz diken ve gök bilimiyle uğraştığı için mollalar tarafından kışkırtılan büyük oğlu tarafından bir avda öldürülene kadar burada gözlemler yapmış, öğrencilerine dersler vermişti. Ölümünden sonra bu gibi şeylerle uğraşmak günah diyen mollalar bu gözlem evinin yıkılmasını sağlamışlardır.

Rasathanenin girişi

Aynı zihniyetteki mollalar İstanbul'da Takiyuddin adlı bilginin bugünkü Galatasaray semtinin olduğu yerde kurduğu gözlemevinin yıkılmasını istediler ve başardılar. 19.y.yılın sonlarında meraklı bir Rus general bu gözlemevini araştırır. Bulur ve restore eder. Uluğ Bey için rasathanenin hemen yanında küçük bir müze yapılmış. Tavanında gökyüzünün yer aldığı. Rasathanenin merdivenlerinden aşağı inerken rehberimiz şu bilgiyi verdi "Merdivenin kenarındaki mermerlerin üzerinde her basamağın karşısında bir yıldız vardır". Gece göğün ışığı o an görünen yıldız düşermiş.

Rasathanenin içi yanlardaki mermerlerin üzerinde yıldızlar kazılı

Geniş caddelerden şehir merkezine girerken bizi tahtına oturmuş Emir Timur'un muhteşem heykeli karşıladı.

Oyalanmadan Ragastan'a gidelim dedim şoförümüz Said Ömer'e.

Ragastan

Ragastan, kumluk alan demek. Burada değişik zamanlarda yapılmış üç muhteşem medrese ve bir cami yer alıyor. Afrasiyab adını taşıyan şehir müzesi de bu yapıların yanında. Vakit bulup gezemediğim için hala üzgünüm. Biraz araştırma yapınca "Registan antik Semerkant'ın kalbidir. Anlamı "Kumlu yer-kumluk alan" demektir. Önce Uluğ Bey, hükümdarlığı sırasında buraya bir medrese yaptırır. Medrese 1420 yılında hizmete girer. Daha sonra **Semerkant-Buhara Hanlığı** Hâkimi, Yalanguş Bahadır tarafından **Uluğ Bey Medresesi**'nin karşısında **Registan Meydanı**'nda 1619–1636 tarihleri arasında inşa ettirilmiştir. Medrese ön cephesindeki arslan figürleri ve arslanların üzerlerindeki insan başları ile ilgi çekiyor.

"**Altın-Kaplamalı**" anlamındaki Tilla-Karı Medresesi ise **Şir-Dor Medresesi**'nin inşaatının tamamlanmasından on yıl sonra yapılmış. **Uluğ Bey Medresesi** ile **Şir-Dor Medresesi** arasında yapılmış olan Tilla-Karı Medresesi **1647-1659** yılları arasında inşa edilmiş. Bu medrese sadece öğrenciler için bir Külliye olarak kullanılmakla kalmayıp, ayrıca Büyük Camii olarak ta kullanılıyormuş. Camii avlunun batı yakasında yer alan bu camiinin ana holü altın kaplamalar ile süslüydü.

Bu muhteşem yapıların girişindeki düzlüğe inerken bir grup Japon turist için yapılan Japonca yayına kulak verdik. Yapıların devasa kapılarını birbirine sarılmış yılan figürü süslüyordu. Medreselerin her noktası muhteşem süslemelerle kaplıydı. Üçünü de hızla gezdim. Zira hava birden soğumuştü. Kalın giyinmeme rağmen dondum neredeyse. Kendimi arabaya zor attım. Kalacağımız yere karanlık basınca ulaşabildik.

Kalacağımız yarı otel, yarı pansiyon, iki arabanın zar zor geçebileceği dar bir sokaktaydı. Sabah kahvaltıdan sonra yakınımızdaki Bibi Hatun Külliyesi'ni dolaşmaya başladık.

Bibi hatun Külliyesi'nin uzaktan görünüşü

İlginç bir öyküsü var bu külliyenin. Bibi Hatun Timur'un gözdesidir. Emir Timur bu yapının mimarını idam ettirmiş. Öykü ilginç, mimar bir türlü külliye bitirmez. Bibi Hatun, mimarı çağırıp gecikmenin sebebini sorar. Mimar, "Size âşık oldum, sadece sizi bir kere öpmek istiyorum" der. Bibi Hatun mimara, "Sana en güzel cariyemi vereyim. O olmazsa seni hakanlığın en güzel kızıyla evlendireyim. İste seni altına gark edeyim". Mimar hiçbirini kabul etmez. Bibi hatun sonunda bir çözüm bulmuş, dudaklarının önüne bir cam koymuş. Dudaklar camda buluşmuş. Emir Timur seferden döner dönmez ilk iş olarak mimarın boynunu vurdurmuş.

Türbenin içinin görünüşü

Her güzel yapının bir hüzünlü öyküsü var. Külliye şehrin her tarafından görünebilen bir tepeye kurulmuştu. Taç kapıları gördüğümde “Ben bunları Bursa’da görmüştüm, aynı Yeşil Türbe Mimarisi dedim. Yanımdakilere “Bir gün Bursa’ya gelerseniz size gösteririm” dedim.

Türbenin yanında Pazar yeri bulunuyordu.

Pazaryerinden bir görünüş

İki yıl sonra yanılmadığım ortaya çıktı. Okuduğum bir kitapta Lami Çelebi’nin dedesi Ali Bin İlyas’ın Emir Timur’un Anadolu’ya götürdüğü sanatçıların arasında olduğunu, Semerkant’ta bugün de gördüğümüz anıtsal yapıların yakınında çalıştığını, Emir Timur’un ölümü üzerine Anadolu’ya döndüğünü ve bir kısım Acem ustalarla Yeşil Külliye’yi yaptığını öğrendim.

Anadolu’nun Türkistan’la bağı tarih boyunca kesilmeden süregelmiştir. Mesafelerin uzunluğu, dağların aşılmazlığı, çöller, yağmurlar, kar-buz, kum fırtınaları yolcuları yıldırılmamış. Kimisi bilime gitmiş, Bursa’dan Semerkant’a astronomi öğrenmeğe giden Kadızade-i Rumi gibi, kimisi okumak için, kimisi ekmek davası uğruna kendini yollara vurmuş.

Bazıları mecbur olduğu için bu yolculuğa çıkmış. Kader onları Türkistan’a sürüklemiş, mecburiyet bitince de Anadolu’ya dönmüşler. Bunlardan birisi de şair Ahmedî’dir. Asıl adı Abuzer İbrahim olan şairimiz için edebiyat tarihçileri 14. yy en büyük şairi olduğunu söylerler.

Kütahya’da doğan şairimizin aldığı öğrenimini yetersiz bulunca Mısır’a gider. Burada öğrenimini tamamladıktan sonra Kütahya’ya döner ve Germiyanoglu Beyliği’ni yöneten Süleyman Şah’ın hizmetine girer.

Bir zamanların güçlü beyliği ve Batı Anadolu’nun tek hâkimi olan bu beyliğin yıldızı sönmektedir. Osmanogullarının yıldızı parlamaktadır. Osmanogulları Karesi Beyliğini ortadan kaldırmış, Balkanlar’a çıkmış, Bizans’ı sıkıştırmaya başlamıştır. Osmanogulları’nın yöneticileri Beylikten sultanlığa terfi etmişlerdir. İki gücün kapışması kaçınılmaz gözükmektedir. Germiyan beyi, çatışma yerine akrabalığı tercih ederler. Sultan I. Murat’ın oğlu sonraki yıllarda Yıldırım unvanını alacak olan Şehzade Beyazıt, Germiyan Beyi Süleyman Şah’ın kızı Sultan Hatun’la evlendirilir. Kütahya ve civarı gelinin çeyizi olarak Şehzade Beyazıt’a dolayısıyla Osmanlı Sultanlığı’na verilir.

Şairimiz Kütahya’yı terk etmez. Şehzade Beyazıt’ın maiyetine, meclisine girer. Beyazıt padişah olunca onu yanından ayırmaz. Beyazıt’ta sözünü sakınmayan şairimizi sever, sayar. Beyazıt Osmanlı’yı Balkanlar’dan atmak isteyen haçlı ordularını ardı ardına Yener ve Yıldırım lakabını alır. Yıldırım Beyazıt barışta yanında ayırmadığı şairi savaşta da yanından ayırmaz. Ankara’daki Çubuk Ovası’nda Emir Timur’la 1402 yılında yaptığı savaşa da şairi götürür.

Yıldırım Beyazıt’ın talihi bu savaşta döner. Anadolu askeri Emir Timur’un ordusundaki beylerinin yanına geçer. Anadolu askerini Kara Tatarlar izler. Yıldırım’ın yanında sadece kaynatası Sırp kralı kalır, askerleriyle. Savaşın kaderi belli olmuştur. Uyarılar, yalvarmalar netice vermez. Savaş meydanını terk etmeyen Yıldırım Beyazıt’ın yanında içlerinde Şehzade Musa, Mustafa ve Şair Ahmed’in bulunduğu küçük bir grup kalır.

Yıldırım, Timur'un elinde yaklaşık sekiz ay esir kalır ve Akşehir'de ölür. Cenazesi oğlu Musa Çelebi Bursa'ya götürüp ve defneder. Timur Anadolu beylerine topraklarını geri verir. Osmanlı'nın dört şehzadeye (Süleyman, İsa, Musa ve Mehmet çelebiler) böler. Diğerlerini Şehzade Mustafa Çelebi, şair Ahmedî'yi ve Lami Çelebi'nin dedesi Ali Bin İlyas'ın içinde bulunduğu bir grup zanaatkar ve sanatçıyı yanına alarak göz bebeği Semerkant'a götürür. Timur sadece değerli gördüğü bu insanları götürmekle kalmaz, Bursa'daki kütüphanelerdeki değerli kitapları da yanında götürür. Bir kısmı Grekçe olan bu kitaplar 19. yüzyıla kadar Buhara'da Han'ın sarayında muhafaza edilir. Şehre gelen seyyahlara "Sarayda anlaşılmayan dillerde yazılmış kitaplar var" diye anlatılır. (E.Schuyler Türkistan, s 433)

Semerkant, Timur'un göz bebeğidir. Şehrin her tarafını camiler, medreseler ve saraylarla donatır. Fethettiği topraklarda yaşayan sanatçıları ve zanaatkarları Semerkant'a toplar. Yazdığı bir şiirinde "sevgilimin bir benine feda olsun Semerkant" diye yazan şair Şadi'yi yaka paça huzuruna getirtir. Şairin üstü başı dökülmektedir. Timur huzuruna getirilen şairi şöyle bir süzer ve "Sen kimsin haline bakmadan benim gözbebeğim Semerkant'ı sevgilinin bir benine feda edersin. Üzerine giyecek bir çulun bile yok" Şair korkusuzca cevap verir. "Sultanım sevdiklerime her şeyimi vere vere üzerimde sadece bunlar kaldı."

Emir Timur şairleri sever demiştik. Şair affedilir, İran'a döner. Ahmed, Timur'un meclisindedir artık. Şairimizin dili sivridir, sözünü esirgemez. Timur şairimizin açık sözlülüğünü takdir eder. Timur'un askeri gücünden etkilenen Ahmedî şu beyti yazar.

"Var anda bin tümen Türk-i kemankeş
ki çıkar ok, peykanından ateş."

"Onun bin tümen (bir milyon) okçu Türk askeri var
ok yuvasından ateş gibi çıkar" diye yazar.

Şair bu, yeri gelir över yeri gelir yerer. Emir Timur öldüğünde ise şunları yazar;

"Felek yere gövürüben Temur'u
Konukladı et ilen mar-müru

Felek yere vurdu Timur'u
Yılan ve böcekler ağırlar onu"

Timur ölünce şair; Ali Bin İlyas gibi Anadolu'ya döndü. Önce Edirne'ye gidip, Süleyman Çelebi'nin sarayına yerleşti. Süleyman Çelebi'nin öldürülmesinden sonra Mehmet çelebi'ye intisab etti. 1414 yılında Amasya'da vefat etti.

Ahmedî dönemindeki şairleri çok etkilemiştir. Eserlerinde Fars şiir formunu uygulamaya çalışmıştır. Şiirlerinde genellikle yüksek zümreye (padişahlara, beylere) hitap etmiştir. Divanın dışında "Cemşid-i Hurşit ve Büyük İskender'in hayatını anlattığı "İskendername" mesnevileri ve "Esrarname" adlı eserleri vardır.

Gelelim Ali Bin İlyas'a, o acem ustalarla birlikte Bursa'ya gelir. Hacı İvaz paşanın emriyle padişah Çelebi Mehmet için gömüldüğü Yeşil Türbe'nin içinde bulunduğu külliye yapılar.

Söz şairlerden açılmışken Ali Şir Nevai'den söz edelim. Dünyaca ünlü Özbek şairin hocası Molla Cami'dir. Molla Cami halk tarafından çok sevilen bir kişiymiş. Halkın üzerinde gönül iktidarını kurmuştur. Hükümdarlar Molla Cami'ye büyük saygı gösterirler.

Aradan bir asır geçmiştir. Osmanlılar fetret devrini atlatmış imparatorluğa dönüşmüştür. İstanbul imparatorluğun başkenti olmuştur. Molla Cami'nin ünü İstanbul'a kadar uzanmış. Halil İnalçık hocamızın yazdığına göre önce Fatih Sultan Mehmet, sonra II. Beyazıt her yıl bin altın gönderir; ihtiyacı olanlara dağıtsın diye. Düşünün daha Osmanlı'nın sınırları henüz Fırat Nehri'ne ulaşmamış. Molla Cami'nin talebesi olan Ali Şir Nevai'nin güzel şiirlerinden etkilendiğini kendisinin de Türkçe şiirler yazdığı söylenir.

Ali Şir Nevai yazdığı divanı Beyazıt Han'a gönderir. Padişah divanı incelemesi için başka bir Őaire verir; Şair Ahmet PaÇa'ya. PaÇa divandaki yirmi Őiire "Nazire" yazar. Şairimizin Bursa'da yaptırdığı medrese bugün müzeye dönmüŐtür. Müzedeki bazı takıların, tepeliklerin benzerini Taşkent'teki müzede görebilirsiniz. Nede olsa aynı kültürden geliyoruz.

*

Semerkant'ta gezerken gördüğüm o muhteşem mimari, gerçektende beni çok etkilemiŐti. Ama o mimari Őaheserlerin bir kısmı bana Bursa'daki Yeşil Trbeyi, Yeşil Camiyi, Koza Han'ın kapısını anımsatmıŐti. Dolaşırken kendimi Bursa'da hissettim.

Osman Gazi Belediyesiince düzenlenen "Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu'na" "Payitaht Bursa'nın kültürel ve Ekonomik iliŐkileri" zerine sunulan bildirilerin toplandığı Sayın Cafer ifti'nin yönetimindeki bildiri kitabında aradığım yolcunun izini buldum. Profesör Zeren Tanındı'nın "Fetihlerin ve Ticaretin Sanata Yansıması, Ger Bilginler, Dervifler ve Sanatçılar" adlı bildirisinin sonunda Ali Bin İlyas'ın öyküsünü okudum.

*

Emir Timur dikdörtgen Őeklinde büyük bir yeşim taŐının altında yatıyor. Vasiyeti gereği naaŐı aynı türbede gömülü olan hocasının ayaklarının altına gömülü. Başka bir örneğine Hokant'ta rastlamıŐtım. Hokant hükümdarı Mahmut Han'ın cesedi yaptırdığı türbenin giriŐindeydi. Her gelen üzerine basıp içeri girebiliyordu. Emir Timur'un mezarında oğlu tarafından öldürülen meŐhur astronom Uluğ Bey de burada gömülüydü. Bursa'da olduğu gibi bu tür klliyeleer Şehrin değişik yerlerine serpiŐtirilmiŐti. Komplekslere devasa bir ta kapıdan giriyorsunuz. Turkuvaz çinilerle süslü muhteşem bir kubbesi olan büyük bir yapı (cami veya medrese) sizi karŐılıyordu. En son Şah-ı Zinde denen klliyeeye gittim.

Bu külliye Hazreti Muhammed'in amcası Hazreti Abbas'ın kk oğlu Hüsam için yapılmış. Türbesi bu klliyeedeydi. Kırk ksur basamakla çıkılan bir tepedeydi. nndeki düzlükte büyük ocaklar ve yıkılmıŐ kk fırın kalıntıları bulunuyordu. Daha önceleri burada piŐirilen yemek ve ekmekler-patern denen bir çeŐit bir pide- ihtiyaı olanlara dađıtılıyormuŐ. Söylentiye göre basamakları kırka kadar sayıp çıkanın günahları affolunuyormuŐ. Komplekste bir cami, medrese, çeşitli odalar, Timur soyundan gelen hanların, prens ve prenseslerin gömülü olduğu türbeler ve mezarlar vardı. Klliyeinin yakınında Hazreti Hızır Camii bulunuyor.

Hazreti Hızır Camii

Şehirdeki klliyeleerin birinin avlusunda rahleye konmuŐ bir Şekilde mermerden bir Kur'an yapılmıŐti. Açık duran iki sayfasına bir ayet yazılıydı. Görevli rehber bize rahle kısmının açık kısmından geçenin günahları affediliyormuŐ diye bir söylenti olduğunu söyledi. Bizden deneyen olmadı ama arkamızdan gelenler içinde deneyenler oldu.

Yorulmaya başlamıştık. İyice geç olmadan dönmeliydik. Akşam iniyordu. “Hadi Sait Ömer, trafik cezaları yarı yarıya” dedim. Tekrar buluşmak üzere Orta Asya’nın incisi bu kente veda edip Taşkent’e yola koyulduk.

İkinci gidişim ağustos ayı sonlarıydı. Sokaklarda öğrenciler bizdeki 23 Nisan şenliklerinde olduğu gibi rengârenk elbiseler içindeydiler. Sokaklar süslenmişti. Arabadan indim birkaç fotoğraf çektim.

Bayrama hazırlanan öğrenciler

Öğlen yemeğini yediğimiz lokantanın bahçesinde gezen tavus kuşları ayrı bir güzellikteydi.

Şehir sokaklarında milli giysiler içinde dolaşan genç hanımı görünce fotoğrafını çekmeden duramadım. Hemen arabayı durdurdum ve bir fotoğrafını çektim.

Yöresel kıyafet içinde bir Semerkantlı kadın

Şah-ı Zinde'ye tekrar gittim. Yolda Afrizyab antik kenti girişinde geçmişi anlatan kanatlı bir mitolojik hayvan heykeli vardı.

Şah-ı Zinde'nin önü her zamanki gibi kalabalıktı. Merdivenler ziyaretçilerle doluydu. Kimileri milli giysileri olan "Çapan" giymişti. İçeride restorasyon devam ediyordu. Buhara hanlarının ve Özbek hanzadelerinin mezarları ayrı bir yerdeydi.

Şah-ı Zinde girişi

Hanedan mezarlığı

Külliye'nin içinden bir görünüş

Wilhelm Radloff'un gözünden Semerkant

1868 yılında Rus çarlığı ile Buhara Hanlığı arasındaki savaş sona ermiş ve ateşkes antlaşması imzalanmıştı. Türkoloji biliminin kurucularından W.Radloff'un yolu bölgeye düşer.

Bölge'nin nüfusu, coğrafyası ve ekonomisi hakkında bilgi veren Radloff, Semerkant'ı gezer. Radloff, Emir Timur Türbesi'ni gezer ve gözlemlerini kâğıda döker. "(şehirdeki) En eski anıtlar Timur döneminden kalmaz. En ilginç ve korunmuş olanı Cihangir Timur-lenk'in türbesi olan Türbet-i Timur'dur. Üzeri sırlı tuğla ile yapılmış olup, dış duvar çok hoş arabesk mozayikler gösterir. Türbe, sekiz köşe üzerine kurulmuş ve üzerinde mavi sırla örtülü kavun biçiminde kubbesi vardır; yanlarda tuğladan imal edilmiş iki ve yüksek sütun bulunmaktadır ki, eskiden bunların yanından nîr döner merdivenle çıkılmıştır. Türbenin önünde büyük bir giriş kapısı vardır; Bu da türbenin kapısı gibi süslenmiş olup üzerindeki yazıları okumak olasıdır.

'Bunu, zayıf kul Muhammed İbn. Mahmut İsfahani yapmıştır.'

İkinci Büyük kapıdan girilince: sol duvar kenarındaki kavisli bir yol, kubbe ve mihrap gibi dört kovuğu olan asıl mezara götürür. Duvarlar iç taraftan çok güzel yeşim taşı levhalarıyla kaplanmıştır ve üzerine çeşitli yazılarla güzel oyulmuş arabeskler işlenmiştir. Mihrapların köşeleri de aynı şekilde güzel süslenmiştir. Taş levhalarla örtülü zeminin ortasında yedi mezar ve Mekke tarafında, yüksek bir bayrak geçirilmiş bir direk vardır...

Mezar ve duvarların bozulmuş yerleri ancak kısmen ve özellikle son zamanlarda General Kaufman tarafından bu amaçla büyükçe bir para armağan edildikten sonra onarılmıştır. Mezar taşları türbenin ortasında aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1-(Timur'un öğretmeni) Mir Seyit Baraka Şeyh, Timur'un vefatından iki yıl sonra vefat etmiştir.

2-Ulu Bek'in oğlu Abdullatif Mirza'nın mezar taşıdır (Ölümü 1450)

3-Emir Timur'un mezar taşı (Ölümü 1405)

4-Timur'un torunu Ulu Bek (Ölümü 1449)

5-Ulu Bek'in oğlu Mirza İbrahim (Ölümü 1450)

6- Ulu Bek'in oğlu Mirza Bedik (Ölümü 1449)

7- Ulu Bek'in oğlu Mirza Nayın (Ölümü 1450)

Tam türbenin giriş kapısı yanında, yerde bir açıklık vardır, buradan bir merdivenle türbenin altında bulunan bir mahzene inilir. Burası kaba tuğladan yapılmış, iyi korunmuş fakat her türlü süs ya da şekilden yoksundur. Bu mahzende, tam mezar taşlarının altında yine düz mermer levhalardan oluşan yedi mezar taşı vardır ve yukarıda adı geçen kişiler burada gömülmüşlerdir.

Şehrin tam ortasında tam çarşının karşısında üç medrese vardır, bunlar güzel süslenmiş cepheleriyle dikdörtgenin üç yanını çevirirler."

Şehri gezen Radloff, şunları yazar: "Anıtlar iyi durumda bulunsa ve meydan bir dereceye kadar temiz tutulmuş olsa, burası gerçekten bir Asya şehrinin ender bir süsünü oluşturur. Burası Semerkant'ın öyle bir yeridir ki, insan burada, mimari eserlerin simetrik bir şekilde dizilmesiyle göze hoş bir etki bırakmak için çaba harcadığını görür."

Radloff, mermer rahle'nin kubbesinin bir kısmı çökmüş halde olan Bibi Hatun Camisi'nin içinde olduğunu yazar. (Türkler, Wilhelm Radloff, İstanbul-2008)

Cami ve türbeleri süsleyen turkuvaz çiniler

Şehri dolaşırken Bursa'daki bir cami minaresinin buradaki minarelere benzediğini anımsadım. Bizim klasik minarelerimiz gibi külahlı değildi. Soğan başı gibiydi. Dönünce Muradiye'ye gidip bu camiyi buldum. 1455 yılında yapılmış Azap Bey Camisi minaresi bu yöredeki minarelere benziyordu. Bahçesinde aynı tarihlerde dikildiği söylenen Bursa'nın en eski çınarlarından birisi yer alıyordu. Kim bilir, belki de Türkistanlı bir ustanın eseri.

Sadece mimari üslup gelmez o topraklardan. Ali Kuşçu gibi bilinen âlimlerden başka âlimlerde gelir. Bunlardan biriside Emir Timur'un gözdesi, veliaht yaptığı torunu Muhammet Sultan'ın hocası Kari Mevlana Cemaleddin el-Harizmi'dir. Mevlana Cemaleddin el-Harizmi, sultanın Semerkant'taki medresesinde müderrislik yapar. Şehzadeyle beraber Anadolu'ya açılan sefere mecburen katılır. Şehzadenin ölümünden sonra bir yolunu bulur ve Anadolu'ya döner, Bursa'ya yerleşir. Bursa'da ölene kadar hocalık ve hatiplik yapar. Hicri 831 yılında (1427-28) ölür. (Acaibul Makdur, s:)

Bir başka zaman daha çok zaman geçirmek dileğiyle şehre veda ettim.